

діяльності діалектоносія, репрезентують його внутрішні роздуми і вагання. Категорія адресатності виявлена у зверненнях різної лінгвістичної природи.

Ключові слова: адресантність, адресатність, конструкції покликання, парентеза, анезис, квазидіалог.

Category of communicability is represented by such subcategories as factor of addressant and factor of addressee. Language means representing factor of addressee shorten the distance between interlocutors, indicate how intensive the dialect speaker's intellectual activity is, represent his/her reflections and doubts. Factor of addressee is reflected through appellatives of different linguistic nature.

Key words: factor of addressant, factor of addressee, constructions of appeal, parenthesis, anesis, quasi-dialogue.

Ніна Іваницька

(Вінниця)

УДК 811.161.2'367.32

ПРО Т. ЗВ. «ПРИХОВАНІ СЕМИ» ДЕЯКИХ ПОВНОЗНАЧНИХ СЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

В останні роки в мовознавстві предметом пильної уваги є питання, пов'язані із загальною теорією словесних номінацій різних денотатів. Поглиблення таких теорій немислиме без урахування ономаціологічних, семасіологічних, як і формально-граматичних підходів у їхньому органічному поєднанні. Це мотивоване тим, що кожна словесна номінація денотата повнозначним словом являє собою винятково складне явище.

Традиційними й майже тривіальними видаються підходи й принципи кваліфікації повнозначних слів (у морфології), як і тлумачення значень окремо взятих словесних одиниць (у лексикології). Заслугує на увагу також визнання вершинності синтаксису як у ієрархії рівнів лінгвістичної теорії загалом, так і в поглибленому різнорівневому вивченні слова зокрема.

Сучасна інформація про позамовну дійсність, зумовлена законами свідомості, волі, комунікативними інтенціями мовця, так чи так пов'язані з прагматикою висловлювань. У комунікативній діяльності все це відтворює інформативна структура вислову – а саме: компресія, редукція, різні модифікації, контамінація. Ці й дотичні до них процеси, номіновані чи тимчасово не номіновані металінгвістичними реальностями.

Відомо, що загально визнаної системи аксіом у мовознавстві немає та й не може бути. У цьому плані можна говорити хіба що про ступінь вірогідності в тимчасово упорядкованих металінгвістичних системах, а отже, і в дефінітивному апараті. Чи не найглибше вивченою, дефінітивно визначеною щодо лінгвотермінології й системно упорядкованою є лексична система мови, хоча саме лексика є найбільш відкритою щодо вияву різного роду змін, семантичних зрушень тощо.

У сучасних умовах розвитку лінгвістики все зримишою постає необхідність нових (чи оновлених) підходів до особливостей словесних номінацій, а відтак і виявлення в семантичній структурі слова ознак, які можуть бути виокремлені лише в певних умовах (контекстах), при застосуванні відповідних методичних прийомів аналізу із урахуванням онтологічних, семасіологічних, когнітивних та прагматичних особливостей функціонування слова в мові.

Наскільки нам відомо, ще немає робіт, у яких би спеціально розглядалися особливості й закономірності утворення «прихованих сем» та процес виявлення їх у мовній системі. У цьому вбачаємо **актуальність** дослідження й доцільність вивчення цього міжрівневого явища. Актуальність посилює й те, що пропонована стаття безпосередньо пов'язана з метою й завданнями фундаментальної планової теми 0112U002554 «Повнозначні слова української та англійської мов: семантика, функції» (2012-2014 рр.).

Мета роботи полягає в тому, щоб дослідити умови та причини появи «прихованих сем» у системі повнозначних слів сучасної української мови й на конкретних прикладах показати

й довести правомірність запропонованого підходу до наукової кваліфікації «прихованих сем» у плані номінацій відповідних денотатів (предметних та процесуальних).

Матеріалом дослідження послужили матеріали тлумачних словників, власної картотеки слів, словосполучень, речень (усього проаналізовано близько 1000 одиниць).

Сучасна теорія словесних номінацій денотатів виявляє її найсуттєвішу рису – визнання вченими необхідності орієнтації на систему мовних одиниць різних рівнів не на як застиглу величину, а як на таку, що перебуває в динаміці й зумовлюється постійними потребами комунікації.

Ураховуючи такі методологічні постулати, спробуємо висловити свої міркування щодо семної структури деяких повнозначних слів української мови. Зауважимо, що в дослідженнях семантики слова, речення, тексту трапляються різні назви, які поки що не отримали статусу лінгвістичного терміна («прихована сема», «прихований зміст», «скрита сема», «неексплікована сема», «завуальований зміст», «закодований зміст» та ін.). Ми будемо оперувати терміном «прихована сема», який потребує відповідних коментарів. Оскільки пропонується підхід до такого аналізу поки що не отримав широкого висвітлення в наукових джерелах, ми включили в список літератури чималу кількість публікацій, які так чи так дотичні до розглядуваної проблеми.

Отже, вважаємо, що «прихована сема» є в структурі повнозначного слова, а її «прихованість» характеризують два чинники.

По-перше, таку сему не відтворюють подані в словниках тлумачення (в кращому випадку хіба що подаються приклади-ілюстрації речень як матеріал для роздумів, що так чи так наштовхує читача на пошук «чогось», чим би можна було пояснити відповідний семантичний нюанс слова). Саме того «чогось» завжди бракує авторам словникових статей визначити ознаку, параметричну характеристику значення, що сховані в структурі ілюстрацій-речень.

Спробуємо підтвердити наші міркування прикладами.

Описуючи річку Рось із її чисельними великими й малими притоками, І. Нечуй-Левицький використовує найрізніші дієслівоназви для найменування нерозчленованих та розчленованих денотатів розливу річки в сприйнятті цієї картини людиною: ***Розлилась Рось рукавами й рукавицями поміж зеленими острівцями, розсипалась по камінні, переливаючи білу хвилю з каменя на камінь, то випинаючи воду, наче шию лебедину, то розбиваючи її білими краплями в білій, легкій, як піх, піні*** (І. Нечуй-Левицький).

Дієслівоназви «розливатися», «розсипатися», «переливатися», «випинатися», «розбиватися» по-різному номінують взаємопов'язані процесуальні денотати, які загалом створюють сприйняття цілісної картини розливу річки. Кожна із дієслівоназв становить синсемантичну назву, семантика якої реалізується в поєднанні синсемантичного дієслова та залежної від нього словоформи в певній граматичній формі: *Рось розлилась* (чим? де?) + *рукавами й рукавицями; поміж острівцями; Рось розсипалась* (по чому? де?) *по камінні; Рось переливає* (що? де?) + *хвилю, з каменя на камінь; Рось випинає* (що? як?) + *воду, наче шию (лебедину); Рось розбиває* (що? в чому?) *її (воду) в піні*.

Зрозуміло, що дієслова «розливатись», «розсипатись», «переливатись», «випинатись», «розбиватись» не входять у синонімічний ряд, але в аналізованому текстовому масиві у них є та «прихована сема», яка так чи так «супроводжує» описану автором картину розливу річки у сприйнятті її людиною.

Порівняймо ще, наприклад, дві українські дієслівоназви «розташовуватися» («розташуватися») і «розкидатися» («розкинутися»), які номінують «локалізоване буття, обмежене просторовими орієнтирами». Орієнтуючись лише на основне денотативне значення, в обох дієслівоназвах можна виокремити спільність, що її експлікують обов'язково залежні від дієслів компоненти обставинної семантики: *розташовуватися* (де?), *розкидатися* (де?). Морфологічні параметри такого обставинного компонента (де?) також виявляють спільність (де? – *біля чогось, за чимось, на чомусь* = там). Отже, синтагматика обох дієслівоназв, засвідчуючи їхній синсемантизм, навряд чи виявляє достатню

спроможність розкривати внутрішні семні відмінності таких номінацій. Для порівняння розглянемо два речення з аналізованими дієсловами: 1) *Загін розташувався біля річки* (З газ.) і 2) *Недалеко од Богуслава, коло Росі, в довгому покрученому яру розкинулось село Семигори* (І. Нечуй-Левицький). У першому реченні з дієсловом-присудком «розташувався» констатується факт – локалізація буття суб'єкта «загін» у конкретному просторовому орієнтирі «біля річки». При цьому акцентними позиціями слугують найвиразніше дві: суб'єктна й обставинна. У другому реченні дієслово-присудок «розкинулось» також констатує факт «місцезнаходження / локалізацію буття суб'єкта «село». Але, крім цього, дієсловоформа «розкинулось», виражаючи предикативність у присудковій позиції речення, імплікує також низку додаткових сем («скритих сем»), які (термінологічно дефінованих чи недефінованих) можна все ж відчуті в загальній семній структурі дієслова.

Елементарна трансформація першого речення в таку ж саму модель із заміною дієслова «розташуватися» на дієслово «розкинутися» (*Загін розкинувся біля річки*) виявляє нездатність утвореної структури номінувати відповідну ситуацію. Тому є всі підстави пов'язувати семну структуру синсемантичного дієслова «розкидатися» («розкинутися») із обов'язковими обставинними компонентами локативної семантики, зокрема з їхнім кількокомпонентним складом (де? – *недалеко від Богуслава, коло Росі, в яру*). Саме ці компоненти створюють денотативний фон, який сприяє реалізації «прихованої семи» локалізації дієсловоназви «розкидатися» («розкинутися»), на відміну від дієсловоназви «розташовуватися» («розташуватися») [10].

По-друге, «приховані семи» найчастіше зовсім не можуть бути усвідомлені через співвіднесеність номінації з його денотативним началом. Такі семи навряд чи знаходять експлікацію в синтагматичних рядах уживань слів у мовленнєвій практиці носіїв мови. Відтак вони позбавлені тлумачних характеристик у словниках. Відповідні семи («приховані») є занадто віддаленими від усієї сукупності інших сем, властивих тому чи тому повнозначному слову. Їхня номінативна природа є абсолютно відірваною від денотата й розкривається лише через сигніфікативне відтворення, що досягається складними процесами людського мислення [9; 11].

Спробуємо пояснити це на прикладі української іменникової словоформи «гармонія».

В одній із газет було вміщено статтю, у якій йшлося про виховання в молоді кращих людських якостей молоді людини. Заголовок складався з кількох словоназв предметних денотатів: **«Знання – пізнання – терпіння – милосердя – гармонія»**. У статті розповідалося про молоду людину, яка поставила перед собою завдання: досконало опанувати знаннями, що стосувалися її професії – лікаря, пізнати світ, людину, витримати всі життєві неадаптивності, не загубивши головного – терплячого ставлення до людини в усіх фізичних і моральних виявах добра і зла. Завершувалась стаття тим, як ця особа в результаті такого довготривалого самовдосконалення відчула справжнє щастя свого життєвого буття на цій «грішній Землі».

Зрозуміло, що в окремо взятих словах *знання, пізнання, терпіння, милосердя, гармонія* навряд чи можна знайти якусь загальну спільну сему, яка б так чи так повторювалася в кожному слові, об'єднуючи їх у єдине ціле.

Мабуть, автор наскрізно бачив усю описану ситуацію, відчував і усвідомлював складний процес формування загальнолюдської, духовної і високої душевної цінності особи, назвавши такий стан «гармонією», коли все інше, пізнане, усвідомлене й пережите, поєднується, узгоджується й отримує найвищий статус взаємної відповідності найкращих людських якостей.

І все ж, замислюючись над цими словами, їхнім змістом, а особливо – порядком розташування в заголовку, можна простежити цікавий і непростий процес поєднання головних денотативних сем у кожному слові, що так чи так супроводжували й послідовно відтворювали ситуацію. Спробуємо, посилаючись на статті тлумачного словника, виділити в кожному слові найголовнішу сему, вносячи свої коментарі в значення, беручи до уваги кожне наступне слово.

<p>I. Пізнання (чогось) – це відображення в свідомості людини явищ реальної дійсності (СУМ, VI, с. 530).</p> <p>II. Знання (чогось) – це обізнаність у чому-небудь, наявність відомостей про кого-, що-небудь (СУМ, III, с. 309).</p> <p>III. Терпіння – здатність стійко, без нарікань переносити страждання; уміння довго та спокійно витримувати щось нудне, неприємне, небажане тощо (СУМ, X, с. 95).</p> <p>IV. Милосердя (до кого-небудь) – це добре, співчутливе ставлення до кого-небудь (СУМ, IV, с. 706).</p> <p>V. Гармонія – це поєднання, злагодженість, взаємна відповідність якостей (предметів, явищ, частин цілого) (СУМ, II, с. 33).</p>	<p>I. Процес відображення. ↓</p> <p>II. Результат процесу відображення. ↓</p> <p>III. ↓</p> <p>IV. Знання як результат пізнання, що пройшов стадію «терпіння». Добро, співчуття до кого-небудь. ↓</p> <p>V. Зазначені вище стадії процесів (I, II, III, IV) перетворили все в нову якість – «гармонію».</p>
---	--

Отже, на рівні нашої свідомості за допомогою іменникових словоназв можемо простежити формування такої якості людини чи її психологічного стану, як *гармонія*. Семних складників стану, номінованих словоназвою «гармонія», може бути різна кількість, що зумовлено об'єктивно-суб'єктивними чинниками.

«Прихованими» бувають семи, що їх експлікують великі групи різних описових конструкцій як розгорнуті словосполучення чи речення. Так, наприклад, для емоційного вираження любові, найприємніших і найтепліших почуттів до матері можуть слугувати такі вирази¹:

- ✓ слово, яке першим із радістю та усмішкою вимовляє дитина;
  - ✓ слово, яке номінує берегиню людського роду;
  - ✓ слово, яке номінує найкращу різьбярку сердець великих і сильних характерів;
  - ✓ слово, яке найчастіше повторює людина у хвилини страждання та горя;
  - ✓ слово, що є символом усіх людських вартостей, вічне й неповторне
- мати, мама, матір, матінка**

Явище «прихованих сем» можна простежити, наприклад, в однорядному розташуванні дієслів різної семантики, як і неоднакового вияву синтагматики, особливо в газетних заголовках статей. Так, на шпальтах газет можна прочитати таке: *запобігти, знешкодити, допомогти, порадити* [У статті йшлося про роботу пожежників]. Або: *курити, шкодити, хворіти* [У статті йшлося про шкоду куріння]; *хотіти, намагатися, мусити* [У статті йшлося про суб'єктивні й об'єктивні стимули до навчання]; *попередження, перевірка, покарання* [У статті йшлося про посилення контролю за якістю виробництва товарів]. У таких і подібних прикладах навряд чи можна експлікувати «приховані семи» в конкретних словоназвах денотатів. «Прихованість» можна хіба що простежити способом підбору різних словоназв і перевірити їх на «сумісність» із словоназвами в зазначених рядах. Покажемо це на прикладі:

¹ Вирази взяті з газет, журналів, різних посібників із української мови для школи.

Запобігти → пожежі виникненню пожежі, вогню розповсюдженню вогню	(+) передбачити	(+) або (-) зварити, оприлюднити, змаринувати, опоетизувати, купити, українізувати, підписати, монополізувати, задекларувати.
Знешкодити → пожежу вогонь спалах	ліквідувати	
Допомогти → людям постраждалим	підтримати	
Порадіти — від участі в ліквідації пожежі	отримати радість, задоволення	

Відповідний контекст із реченнями, які включають до свого складу дієслова *запобігти*, *знешкодити*, *допомогти*, *порадіти*, наскрізно охоплює значення денотативних сем, утворюючи в такий спосіб своєрідний перебіг ситуацій: *Можна запобігти пожежі* → *Можна знешкодити пожежу* → *Можна допомогти потерпілим під час пожежі* → І нарешті – *Можна порадіти від виконаної роботи*.

Отже, пройшовши мислительний лабіринт у частковостях (*запобігти* → *порадіти*; *знешкодити* → *порадіти*; *допомогти* → *порадіти*), «прихована сема» «радість» знаходить своє повне завершення в ситуації, що охоплює зазначений вище ряд словоназв відповідних розчленованих процесуальних денотатів, економно номінованих дієсловами абсолютивованої семантики [8; 9; 11].

Аналізуючи багатий і різноплановий щодо структури матеріал, виокремлюємо деякі мовні й позамовні чинники утворення та вияву «прихованих сем». Найголовнішими з них є такі:

✓ **Контекст, що засвідчує фоновий характер «прихованих сем»**

Фоновий характер «прихованих сем» у контекстних умовах (поза словом) можна спостерігати в реченнях, суб'єкту позицію в яких увиразнюють займенникові форми, зокрема займенник «воно», який супроводжує широкі філософські узагальнення:

«Все йде, все минає – і краю немає.

Куди ж воно ділось? Звідкіля взялось?

І дурень, і мудрий нічого не знає.

Живе... умирає... Одне зацвіло,

А друге зав'яло, навіки зав'яло...» (Т. Шевченко).

✓ **Конденсація сем в узагальнювальних словах у рядах однорідних найменувань**

Ознаки «прихованих сем» здебільшого простежуються в узагальнювальних словах при однорідних членах речення – на фоні протиставлення родового (в узагальнювальному слові) й видового (в однорідних рядах словоформ): *Обізвалась трава голосами тисячі своїх жильців: коників, метеликів, жуків* (М. Коцюбинський); *Кожен куцик, горбок, долина, кожна стежечка – все це було йому знайоме, промовляло до нього* (М. Коцюбинський); *Всюди: в газетах, у журналах, на стандах вміщували агітаційну передвиборчу агітацію* (З газ.).

✓ **Умовність відношень між складниками зіставлених мовних одиниць**

Елементи прихованості сем, часто не здатних до експлікації у відповідних словоназвах, спостерігаються у конструкціях, побудованих на умовних відношеннях: у свідомості мовців зберігаються різні ситуативні конструкції, у яких так чи так можуть функціонувати відповідні словоназви (здебільшого іменникові чи дієслівні), які несуть у собі «приховані семи»: *тести – самоперевірка (знань); самолікування – шкода (здоров'ю); наполегливість – робота – успіх; від знань до умінь* тощо. Такі й подібні утворення з «прихованими семами» можуть бути трансформовані в різні відповідники із синсемантичними дієсловами в присудковій позиції речень двоскладної будови: *Знання – успіх* (З газ.) → *Знання забезпечують успіх; Співпраця – благополуччя* → *Співпраця гарантує благополуччя; Нерви – хвороби* → *Нерви спричиняють хвороби* [14; 15].

✓ *Абстракції, побудовані на різних генералізаціях*

Якщо подивитися на «прихованість» семи з погляду узагальнення певних ознак чи параметрів, то це явище можна простежити в будь-яких абстракціях, побудованих на генералізації. Так, наприклад, вияв каузативних властивостей у перехідних дієсловах, конкретизованих фізичною дією, засвідчує наявність «прихованої семи», особливо коли йдеться про спільні предметні денотати суб'єкта й об'єкта: *У неділю рано зіллячко копала, а у понеділок переполоскала, прийшов вівторок – зіллячко зварила* (Н. пісня) [12].

✓ *Художня метафоризація*

Особливо показовими й чисельними постають «приховані семи» в їхній словесній реалізації в художньому мовленні, зокрема в багатій авторській метафоризації. Наведемо кілька прикладів-ілюстрацій: «... а ноги-ніженьки не думали про дно, де зачинався день, щоб зачинався вечір» (В.Старун); *Розлетілись роки, розчахнулася доля...* (І.Драч); *Помер Гончар... Незмірна наша втрата. Зміліло небо духу, тепла.* (В.Кравчук); *Життя іде, хулители «Собору», і немоцініє ваш казенний крок* (М.Братан) [2; 5; 6].

✓ *Кодування інформації в алегоричних описах подій, явищ, процесів.*

Піраміду різного роду «прихованих сем» у номінуванні денотатів завершують загадки, у яких подано алегоричний опис подій, предметів, явищ, що їх потрібно розпізнати. Саме наявність у таких висловах чогось загадкового, незрозумілого, але розрахованого на розгадування «закодованої» семної сутності, засвідчує наявність «прихованих сем» у загадках, як і в ребусах, шарадах, головоломках: *Мовчить, а розуму навчить* (Книжка); *Восени не в'яне, а взимку не вмирає* (Ялинка); *У теплий дощик народився, парасолькою накритися* (Гриб); *Вдень у небі гуляє, а ввечері на землю сідає* (Сонце); *Довго нема мене – все в'яне, а як прийду – знов оживає* (Дош); *Не говорить, не співає, а коли хто йде, то господаря сповіщає* (Собака); *Своїх очей не має, а бачити допомагає* (Окуляри) [14; 15].

Досить цікаві процеси в семантичній «перебудові» українських словоназв спостерігаються зараз [15; 19; 21; 22]. Одним із таких процесів є активізація «прихованих сем» у мовленнєвому відтворенні назв. При цьому активізуються семи, які нерідко можуть лише домислюватися нашою свідомістю на основі аналізу семної структури слова.

Спробуємо показати це на прикладі повнозначної іменникової словоназви «**світ**». Тлумачення семантики цього слова за тлумачним словником української мови обмежується загальною трьома координатами: а) світло: *Де ж тіні всі нічні поділись? Навколо світ, навколо день* (М. Рильський); б) час перед сходом сонця, світанок: *Хотіла спати, але не спала, і ждала світу, і дожить до світу божого боялась* (Т. Шевченко); в) земна куля, земля зі всім тим, що в ній є: *Надвечір хмари вкрили небо, і весь світ посідів, і почався обложний дощ* (О. Гончар) [СУМ, т. IX, с. 83-85]. Кожне із значень ілюструє багатий матеріал, який засвідчує факультативне поширення слова «світ» прикметниковими та займенниковими словоназвами чи найчастіше функціонування цього автосемантичного слова у складі фразеологічних одиниць (*займатися на світ; ні світ ні зоря; баламутити світом; виходити в світ; зводити зі світу; іти на той світ; на чім світ стоїть; нудити світом; побачити світ; світ не бачив; світ замакітрився; як цвіту, по всьому світу* тощо).

Лише в одному випадку зафіксовано (і то з позначкою *розм.*) вживання цього слова як синсемантичної словоназви розчленованого предметного денотата, синтагматику якого виокремлює обов'язкова іменникова форма в родовому відмінку. Утворена в такий спосіб двохелементна семантична єдність (світ+іменник у родовому відмінку) перебуває на межі граматикизованої єдності, у якій словоназва «світ» підпадає під процес десемантизації, аж до переходу слова «світ» у розряд інформативно недостатніх слів у складі аналітичних синтаксичних одиниць (аналітичних компонентів) формально-синтаксичної структури речення: *Дало [життя] мені пізнати добро, дало побачити світ науки* (І. Франко); *Вже світ правди прогляда у наше віконце* (П. Мирний). Отже, синтагматична особливість слова «світ» в обов'язковому поєднанні з іменниковою словоформою в родовому відмінку усе ж «не позбавляє» його зв'язку з первинним колом значень, обмежених зазначеними вище координатами.

Зробивши такий, нехай незначний, екскурс у семну структуру слова «світ», спробуємо акцентувати увагу на своєрідних реаліях. Із цією метою подаємо насамперед список рекламних оголошень чи вивісок (переважно на магазинах, кіосках тощо): *світ золота, світ меблів, світ килимів, світ іграшок, світ одягу, світ стель, світ ікон, світ телефонів, світ паркету* тощо.

Аналіз великої кількості конструкцій із словоназвою «світ», уживаних у сучасному українському дискурсі, дозволяє зробити деякі висновки стосовно активізації «прихованих сем» цього повнозначного слова:

а) у сучасному слововжитку досить помітним є вживання цієї номінації процесуального денотата, назви якого увиразнюють чисельні прикметникові слова (*матеріальний світ, реальний світ, об'єктивний світ, навколишній світ, невідомий світ, чудовий світ, літературний світ, науковий світ, театральний світ, духовний світ, рослинний світ* тощо);

б) активізувалася сема «узагальнення чого-небудь», особливо пов'язаного з окремими галузями життя чи явищ природи, у синтагматиці з родовим відмінком іменника: *світ медицини, світ науки, світ літератури*;

в) помітно активізувалися такі «приховані семи» словоназви «світ»: «всеохопна сема чогось особливого щодо сприйняття його людиною»: *світ казок, світ барв, світ книжок, світ послуг*; а також сема «множинності, багатства», яка супроводжує позитив: *світ тканин* (ідеться про різноманітність, багатий вибір тканин, що його рекомендують покупцеві); *світ розваг* (ідеться про багатий вибір приємних розваг).

Доречно в цьому зв'язку висловити задоволення стосовно інтуїції рекламопостачальників щодо вживання таких словокомплексів лише в апробованому мудрістю поколінь сенсі – чогось великого, сукупного, нерідко незбагненого, але **позитивного** (адже поки що немає «світ сміття» чи «світ плачу»).

Подібна «доля» спіткала й інші загальноновживані словоназви, наприклад **центр** (*центр торгівлі, центр розваг, центр килимів, центр канцтоварів, центр тканин, центр меблів, центр золота, центр картин, центр черепиці, центр квітів, центр посуду* тощо).

Отже, проведений нами аналіз закодованих у текстових масивах чи експлікованих у словоназвах «прихованих сем» дає підстави для їхнього виокремлення як своєрідного мовного явища, зумовленого як мовними, так і позамовними чинниками.

Розгляд цього явища під запропонованим кутом зору розкриває широкі можливості для подальшого заглиблення в проблему, виявлення нових закономірностей у номінативній системі мови та об'єктивізацію причиново-наслідкових процесів функціонування тих чи інших словоназв у складному процесі мовотворення загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анохіна Т. О. Семантизація категорії мовчання в англійському художньому дискурсі : [монографія] / Т. О. Анохіна. – Вінниця : Вид-во «Нова книга», 2008. – 160 с.
2. Арутюнова Н. Д. Проблемы синтаксиса и семантики в работах Ч.Филлмора / Н. Д. Арутюнова // Вопросы языкознания. – 1973. – № 1. – С. 117-124.
3. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации : [монографія] / А. Д. Белова. – К. : Астрал, 1997. – 448 с.
4. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1983. – 219 с.
5. Денисова С. П. Типологія категорій лексичної семантики : [монографія] / С. П. Денисова. – К. : Вид-ий центр КНЛУ, 1995. – 298 с.
6. Журавлев В. Р. Внешние и внутренние факторы языковой эволюции / В. К. Журавлев. – М. : Наука, 1982. – 328 с.
7. Завальнюк І. Я. Когнітивізм і прагматизм у мові сучасної української преси / І. Я. Завальнюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство). Збірник наукових праць. – Вінниця : ВДПУ, 2011. – Вип. 14. – С. 177-182.
8. Іваницька Н. Л. Докатегорійне-категорійне тлумачення ознаки «автосемантизм / синсемантизм» у сфері повнозначних слів української мови / Н. Л. Іваницька // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство). Збірник наукових праць. – Вінниця : ВДПУ, 2012. – Вип. 15. – С. 15-20.
9. Іваницька Н. Л. Повнозначне слово в його проекції на денотат : [посібник для аспірантів, магістрантів, науковців-філологів] / Н. Л. Іваницька. – Вінниця : ВДПУ, 2007. – 82 с.

10. Іваницька Н. Л. Синтагматика українського дієслова і синтаксичний аналітизм : [монографія] / Н. Л. Іваницька. – Вінниця : ВДПУ, 2012. – 180 с.
11. Іваницька Н. Л. Сучасні теорії категорійної граматики в лінгводидактиці : [науково-методичний посібник] / Н. Л. Іваницька. – Вінниця : ПП Балюк І. Б., 2009. – 208 с.
12. Іваницька Н. Б. Дієслівні системи української та англійської мов : парадигматика і синтагматика : [монографія] / Н. Б. Іваницька. – Вінниця : СПД Главацька, 2011. – 636 с.
13. Курилович Е. Очерки по лингвистике / Е. Курилович. – М. : Изд-во иностр. лит., 1962. – 456 с.
14. Лякон М. В. Смысловая структура сложного предложения и текст. К типологии внутритекстовых отношений / М. В. Лякон. – М. : Наука, 1986. – 200 с.
15. Мустайоки А. Теория функционального синтаксиса : От семантических структур к языковым средствам : [монография] / Арто Мустайоки. – М. : Языки славянской культуры, 2006. – 512 с.
16. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми // О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2008. – 712 с.
17. Слободинська Т. С. Теоретична модель поняття «смысл мовленнєвого твору» / Т. С. Слободинська. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство). Збірник наукових праць. – Вінниця : ВДПУ, 2011. – Вип. 14. – С. 205-210.
18. Словник української мови. – К. : Наук. думка. – Т. 1-11. – 1970-1980.
19. Стексова Т. И. «Невольность осуществления» как скрытая семантическая категория и ее проявление : [монография] / Татьяна Ивановна Стексова. – Новосибирск : Изд-во ННГУ, 1998. – 82 с.
20. Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики / Ю. С. Степанов. – М. : Едиториал УРСС, 2005. – 312 с.
21. Стишов О. А. Оновлення сучасного українського лексикону / О. А. Стишов // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія. Збірник наукових праць. – Вінниця : ТОВ «Планер», 2010. – Вип. 12. – С. 23-27.
22. Шатуновский И. Б. Семантика предложения и индеферентные слова (значение, коммуникативная перспектива, прагматика) : [монография] / И. Б. Шатуновский. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 400 с.

Статтю присвячено опису «прихованих сем» у системі повнозначних слів сучасної української літературної мови.

Ключові слова : повнозначне слово, лексичне значення, номінація, сема, прихована сема, актуалізація.

The article is devoted to the description of “hidden semas” in the system of notional words of the modern Ukrainian language.

Key words : notional word, lexical meaning, nomination, sema, actualization.

Микола Калько
(Черкаси)

УДК 811.161.2.'366.587

ПРОБЛЕМА РОЗМЕЖУВАННЯ ТЕРМІНАТИВНОГО Й ІНТЕРМІНАТИВНИХ АСПЕКТУАЛЬНИХ КЛАСІВ ДІЄСЛІВ

Об'єднавши велику когорту лінгвістів, стимулювавши виокремлення спеціальної царини – аспектології, праці з якої сформували б солідну бібліотеку, слов'янський вид, на жаль, так і залишився „загадковою” категорією – породженням не менш загадкової слов'янської ментальності, незручною як із теоретичного (для дослідників), так і з практичного (для осягнення в процесі вивчення української та інших слов'янських мов іноземцями-неслов'янами) поглядів. Тому актуальність аспектологічних студій на ґрунті української мови не викликає сумніву в обох згаданих вище сенсах.

Як зауважує А. М. Ломов, “в аспектології важко знайти проблему, яка б не була оточена густим лісом знаків питання” [7, с.197]. Серед таких проблем найбільш актуальними, як засвідчило спеціальне засідання Аспектологічної комісії Міжнародного комітету славистів, що проходило у межах Міжнародного наукового симпозіуму “Слов'янські мови і культури в сучасному світі” (МДУ ім. М. В. Ломоносова, 21 – 24 березня 2012 р.), є: аспектуально релевантні семантичні класи дієслів; індивідуальні особливості взаємодії виду і лексичного значення окремих дієслів; лексичні чинники, що